

Naj le leže, kriče divjaki,
 Ustavljam se sili vsaki.
 Če pa umremo mučeniki,
 Postanemo zato svetniki.« —
 Brat Pavel pa le prosi, moli,
 Dokler opat mu ne privoli.
 Veselo zaženejo krik
 Turčinje, da je prost jetnik;
 Nasproti brat mu prihiti,
 Poljublja ga, ihteč drži:
 A brž odskoči, — oj gorjé!
 Telo, zre bratu in roké.
 Zaškrtá in izdere meč,
 Grozi ozidju govoreč:
 »Gorjé, gorjé ti samostan,
 In tebi v njem, ti pes, kristjan,
 Ki brata ste mi izstradali,
 V zasmeh meniško haljo dali!
 Koj vrzi proč, brat, cunjo to,
 Daj, sleci, da jo brž sežgo!
 Na plašč, ki so očetje naši
 Nosili ga, in meč opaši!«
 Brat Pavel pa se nasmehlja,
 Pristopi, bratu roko da:
 »Predragi, nisem v ječi bival,
 Pač sem radostne dneve vžival,
 In halja ta mi ni v sramoto,
 Je znak, da sem premagal zmoto.
 In tebi hočem razodeti,
 Kako k resnici je dospeti.

Vaš prerok je sejal laži,
 To zgodovina govori,
 In pravi Bog je Bog kristjanov,
 Nikakor ne mohamedanov,
 Postal sem, mili brat, kristjan,
 I tebe vabim v samostan.
 Odpošlji vojsko brž domu,
 A ti z menoj ostani tu!«
 V tem hipu se zabliška meč,
 Brat Pavel pade krvaveč —;
 Nad njim morilec brat rohni:
 »Izdajici se prav godi!
 Si Alaha, Boga izgrešil,
 Preroka našega osmešil.«
 In gleda žrtvo svoje jeze,
 In glej, bledost v obraz mu leze.
 In bolj ga gleda, opazuje,
 Bolj mrazi ga, pretresa huje.
 Potiplje brata; ta ne gane, —
 Poklekne k njemu, besen vstane.
 Med rebra meč si zasadi,
 Na brata pade, obleži.
 Kri bratska se je pomesila,
 Bog ve, če tam sta se združila. — —
 Kako so Turke proč odgnali,
 Menihi niso zapisali;
 To pač, da se je maša sveta
 Za Pavla brala mnoga leta.

A. H.

Izgovarjanje končnice opisovalnega deležnika.

Slovenski jezik so nam pisatelji polagoma ogladili in obogatili. Sposoben je za opisovanje najnežnejših čustev, kakor za izraževanje najtežjih pojmov. Da pa ni dospel še do popolnosti, prepriča se vsakdo, kdor se z vednostnimi spisi ukvarja. Pa tudi temu opomore nekoliko novi, težko pričakovani slovar.

Drugače pa je z našim jezikom v govoru. Malo je govornikov, ki bi z mirno vestjo rekli, da lahko pravilno govore slovenski. Vzrok je večinoma izobrazba

v mladosti, katera se mladini podaja v tujem jeziku. Drugi vzrok pa je nesloga v izreki, posebno v izgovoru končnice opisovalnih deležnikov. Večkrat se je govorilo o tej zanimivi stvari, vendar še nismo prišli do dognanega in priznane pravila.

Vprašamo torej, je li prav izgovarjati končnice opisovalnega deležnika, kakor jih večinoma ljudstvo izgovarja, ali tako, kakor se pišejo, torej: *delav* ali *delať*? Prvo mnenje podpira jezikoslovec Škra-

bec v »Cvetji z vrtov sv. Frančiška«, dokazuje, da se mora izgovarjati *l* za *v*. Dotična mesta se glasé: »Ta soglasnik (*l*) se izgovarja, ako ni v stari slovenščini z $\widehat{}$ zaznamenjan, to je, topljen, dan-današnji pred ohranjenim, kaker pred izgubljenim nedoločnim glasnikom (stsl. »jerŭ« in »jerŭ«) ko *u* ali angleški *w*. Po tem pravilu govorimo n. pr.: stou'c, tk'awec, sta'w, živ'aw; vender pišemo: stolec, tkalec, stal, žival. In ta pisava ima kaker etimologično, tako tudi zgodovinsko pravico; naj se torej ohrani! Ali seveda zato ne smemo prezirati sadanje izreke. Že Dobrovský je želel, da naj bi se *l* v dotičnih primerih kako zaznamenal; prim. Jagić, Archiv für slav. Philologie IV., str. 669. Jaz sem v gori omenjeni razpravi nasvetoval *l*, znamenje, ki bi bilo zgodovinsko opravičeno in bi fonetični natančnosti ravno tako vstrezalo, kaker oziru na vzajemnost slavensko.

Kar se tiče najprej zgodovinske opravičenosti, dokazal sem ravno tam, da se v 16. stoletju, ob začetku našega slovstva, na Kranjskem *l* v dotičnih primerih še ni izgovarjal za *w* ali *u*, temuč tako, kaker se v poljščini čerka *l* še dandanašnji. Trubar veli »ta L časi debelu po bezjašku izreči; das L zu Zeiten grob auf Ungarisch oder Bisyakisch« — in Bohorič: »interdum crasse efferenda, quasi sit gemina, praesertim in fine, vt: débel, crassus etc«. Dê'bew se torej še ni govorilo v 16. stoletju, temuč: debeł, vsaj na Kranjskem. — Ali se je bil na Koroškem *l* že tedaj v *w* spremenil, dalo bi se izpričati znabiti iz Megiserjevih besednjakov, ki jih pa jaz do zdaj nisem imel v rokah. Le dve besedi v Dalmatinovi bibliji se mi zdi, da kažete, kaker bi se bila tam sprememba že zgodila. V »registru« namreč piše Dalmatin: »kranjski: kokál-

nica, koroški: kokaunica«. V 1. Sam. 17. pa stoji dvakrat »mauho« nam. »malho« (acc.), kar si ne vem razlagati drugači, kaker da je beseda iz nemščine (*mhd.* malhe, *ahd.* malaha) na Kranjsko prišla čez Koroško, kjer se ji je *l* spremenil v *w*, predno se je na Kranjskem tako spreminjal. In to je edini primer v celi Dalmatinovi bibliji se vsemi predgovori, razlagami in opazkami, kjer stoji *u* (= *w*) gotovo namesti *l* (*l*). Primeri namreč, kaker spominauni zraven kadilni, mislim, da so ravno tako opravičeni kaker délavec poleg tkalec — o čemer bolj natanko o drugi priliki. Korektnost Dalmatinova v tem oziru je potemtakem popolna — zopet priča, da se je tedaj v dotičnih primerih, vsaj na Kranjskem, še sploh govorilo, ne sicer *l*, pač pa *l*; ako bi bili hoteli natanko pisati, bi bili torej naši prvi pisatelji potrebovali to čerko, in da so jo tiskarnice imele, skoraj ni dvojbe, da bi jo bili rabili. Zato smemo po pravici reči, da bi bila gledé na zgodovino naše fonetike opravičena tudi še dan današnji, ako ne v navadni vsakdanji, vsaj v natančni znanstveni pisavi. (I. l., 9. zv.) »Naši prvi pisatelji bi bili potrebovali čerko *l*; ali dandanašnji kaže, da je ne potrebujemo. Slovenska gospoda hoče govoriti, »kaker je pisano«: bil, bal, bel (ne: b'íl, ba'ł, bê'ł, ali: b'íw, ba'w, bê'w); tako se tudi v šolah uči vse vprek. In vender je barbarizem — kaker nam jasno priča zgodovina češkega jezika, kjer se je ta izreka najbolj razširila in vkoreninila. — Razen v češčino se je vsilila ta izreka gotovo še pozneje (kaker blizu proti koncu 14. stoletja) v primorsko hervaščino — na otoku Krku se govori še sedaj *l* — v hervaško kajkavščino, v rezijansčino nekaterih vasi (*Baudouin de Courtenay, Opyt fonetiki r. g.* str. 16.) in v štajersko narečje Slovenskih goric. (*Žolgar, „Različnosti*

v slovenskem ljudskem jeziku“ v letniku r. gimn. v Kranju. 1872. stran 12.) V poslednjem primeru je seveda nemščina vzrok te izreke, v prvih treh italijanščina. — Po pravici smemo torej sklepati: Kjerkoli se je *l* pred starim (izgubljenim ali ohranjenim) nedoločnim glasnikom v *l* spremenil, ni se to zgodilo vsled domačega glasoslovnega razvitka, temuč po tujem vplivu.

Izreka, ki se nam zdaj sili in priporoča, torej ni domača, ni slovenska. Ako izjamemo gori imenovane kraje, ni se pri nas do današnjega dne nigdar izgovarjalo: kal, val, vol, volk kaker nemško: kahl, Wahl, wohl, Wolk'. Do srede 17. stoletja so Kranjci in (znabiti razen Korošcev) vsi naši drugi Slovenci govorili z debelim, poljskim *l*: k'al, v'al, v'il, wve'l, v'ol'k (ali vel'k); od tedaj nadalje se govori za *l* po nekaterih vshodnih krajih o ali a, po veliki večini pa u ali w: k'aw, v'aw, v'iw, wve'w, v'ouk (ali v'uk) — in to po domačem glasoslovnem razvitku, nikaker ne po ptujem vplivu.

Da je ta sprememba v resnici domačega, slavenskega izvirka, to nam priča razen srbsčine, ki ima za naš *w* (= *l*): o, za naš ou (= ol) pa u, zlasti mala in bela ruščina, kjer se *l* pred soglasniki in na koncu ravno tako spreminja, kaker pri nas. — Tudi Slovaki govoré: sjeu, jedou, piu, pokloniu itd. — Vun tedaj s tako ponemčevalno izreko iz šole in cerkve, iz zborov in društev; povsod naj velja domača, *l* pred ohranjenim kaker pred izgubljenim polglasnikom ima glas *w* ali *u*. (I. l. 10. zv.) — V III. letniku, 5. zvezku piše: »Ali to šestnajsto stoletje, ako je tako imenitno za pravopis naš, ni li enako tudi za pravo izreko? Kako torej, da se je v

teh opazkah zagovarjala izreka znanega *l* za *w*? kako se to zлага sè zahtevano edinstvenostjo literaturne naše slovensčine, ki v 16. stoletju te izreke gotovo ni poznala? — Res je, popolne edinstvenosti v tem smislu, da bi pisali in govorili čisto tako, kaker je prosti narod v določenem času in kraju v resnici govoril, pri nas ne moremo doseči, mogoče je to n. pr. v srbsčini. Da pa zahtevam za omenjeni *l* izreko (angleškega) *w*, to je zato, ker se mi zdi, da stare izreke 16. stoletja v tem primeru ne moremo več vpeljati, ker nam je glas poljskega *l* tako iz navade prišel, da ga večina tako izobrazenih kaker priprostih naših Slovencev gotovo ne zna izgovoriti; čisti *l*, kakor se dandanašnji po nemškem vplivu izgovarja v češčini, po laškem vplivu mej hrvaškimi in rezijskimi Slovenci, pa je v tem oziru neslovenski, kar mislim, da je na dotičnem mestu teh opazek dovolj trdno dokazano.«

Kopitar je, pravijo, že pred 80 leti hotel, da se naj *l* za *l* izgovarja »rekši: govori, kaker pišeš!« — Gdo bi si bil mislil! Celó Kopitar! Le škoda, ker nismo izvedeli, kje bi bil tako trezev gramatik, ki tolikrat trdi, da ima slovnica le popisovati jezik, ne prenařejati ga, principom svojim tako nasprotno misel izrekel in zapisal. V slovnici str. 179 uči pač ravno narobe, da smemo namreč po pravici v dotičnih mestih pisati *l*, dasi-ravno govorimo *v*, »dass es rathsamer sei . . . diese kleine Abweichung von dem übrigens freilich auch herrlichen Grundsätze: Schreib wie du sprichst, beizubehalten.«

To so torej nazori učenega našega jezikoslovca. (Nadaljev. prih.)

Gorkó pripeka solnčice
Na svatovsko krdelo,
Žge nežni devi ličice,
Žge jej obleko belo.
Nevoljno, čmerno ti mrmra:
»O, da ostala sem doma,
Kjer me je lipa zala
Pred solncem varovala!«

Tolaži ženin Zoriko:
»Potrpi, ljuba moja,
Saj bomo kmalu čez goró,
In konec bode znoja:
Tam beli mi stoji gradič,
Obdaja ga zelen vrtič,
Treh lipic senca mila
Te bode ohladila.«

Počasi stopajo naprej,
In solnce bolj pripeka;
A ni dreves, ni gostih vej,
Da dale bi jim leka.
Nevesta hujše se jezi
In srd iz ust jej govori,
Da solnce je nemilo
Končalo s potom krilo.

Tolaži ženin Zoriko:
»Potrpi, moja mila,
Saj bomo kmalu čez goró,
Boš žejo ugasila;
Tam doli teče vir hladan,
Napaja polje in ravan;
Gradič ima obilo
Zlata za novo krilo.«

In svatje spet naprej gredó,
Še hujša je vročina;
Oj Zorika razjarjeno
Ti solnčni žar preklina:
»Pripódi se, oj črn oblak,
Zakrij to zlobno solnce v mrak!
Da vrgla božja roka
Bi je z nebes oboka!«

In črn oblak se pridrvi,
In svate tma objemlje,
In zrak se trese, grom bobni
In blisk pogled jim jemlje. —
Obsine solnce spet goró,
Ljudje pa gori kažejo:
Glej, oni kamni beli
So svatje okamneli!

A. H.

Izgovarjanje končnice opisovalnega deležnika.

(Nadaljevanje.)

Zgodovina nas jasno uči, da se je nekdam *l* izgovarjal tudi med ljudstvom, kajti tedaj še ni bilo razumništva v sedanjem smislu. V staroslovenščini se je *l* na koncu glagolov izgovarjal, kakor nas učé spisi iz one dobe, akoprem ni bilo tujega vpliva. Ko bi se bil končni *l* drugače izrekoval, imeli bi bili gotovo posebno črko; saj je staroslovenščina tako preskrbena s črkami kakor noben drug jezik. Tudi karantanski Slovenci so izgovarjali *l*, kakor nam svedočijo brižinski spomeniki. Škof Abraham je bil Karantanec in je sedel na škofovskem prestolu od l. 957 do 994. Ta je ali sam pisal brižinske spomenike, ali, kakor Kopitar trdi, narekoval svojemu tajniku,

da je torej ta spis nastal »Abrahamo dictante.« Če je pisec pō narekovanji pisal »zegrešil, stuoril, bovvedal, ucazal«, moral je tudi narekovalec tako govoriti.

Kaj pa v začetku novoslovenskega jezika, ali se je tedaj še *l* izgovarjal, ali se ni v teku stoletij poizgubil? Ravno v 16. in v začetku 17. veka pišejo vsi pisatelji *l*. Pozneje se je začelo izgovarjati polagoma tako, kakor se še danes, a ne povsod.

Vzrok, da se je začel *l* ko *v* izgovarjati, je menda hitra govorica. Radi te se jezik ne zadeva ob gornje čeljusti, in *l* se spremeni v *v*. Ker pa jezik tudi teži za samoglasniško končnico, spremenil se je ta *v* s pred njim stoječim

samoglasnikom v *u* ali *ov*. (Primeri laščino, v kateri so oblike: servo, nobile, altro, sono, è nastale iz latinskih: servus, nobilis, alter, sunt, est.) Da pa je vendar treba *l* pisati in tako tudi pravilno izgovarjati, uči nas ves slovenski jezik. Izgovarjanje ljudstva tukaj ni merodajno. Ljudstvo namreč tudi drugih besed ne izgovarja pravilno in jasno, ker govori n. pr. *prov* za *prav*, *hitet'* za *hiteti*, *lep'ga* za *lepega* i. t. d. Da pa sedanje izgovarjanje v ljudstvu res ni merodajno, kažejo nam mnogi razlogi, katere bom navel v zgodovinskem pregledu: tako ravnanje je najbolj poučno, stvarno in primerno znanstvu.

Kakor Trubar (Dolenjec) pravi, izgovarjali so *l* po »bezjašku«, torej ne popolnoma čisto. Za izgled navajam nekatere oblike Trubarjeve: *uidel*, *vmel*, *bil*, *postavil*, *tolmačil*, *drukal*, *izpisal*. Krell (Vipavec) piše: *merdal*, *obrezal*, *ôtel*, *navadil*. Dalmatin (Krščan): *vmuril*, *prišal*, *razglasil*, *perpelal*, *rešil*. Adam Bohorič¹⁾ veli, da naj se *l* izgovarja »debelo« in piše: *sem bil*, *sekal*, *obljubil*, *vkazal*. Janez Schweiger (doma blizu Kočevja): *zapovedal*, *pregledal*, *bil*, *pustil*, *dopolnil*. — V XVII. veku. Tomaz Hren (Ljubljčan): *perblizal*, *rekal*, *šel*, *obljubil*, *zidal*. Matija Kastelec (r. v Kilovčah) piše v prozi vedno *l*, v pesmih pa časi *l*, časi *u*: *uzdignil*, *držal*; toda v pesmi: *sturiu*, *rešiu*, *pomisliu*; zraven pa stoji oblika: *obudil*. Gotovo zanimiv slučaj! Janez Krstnik (od Sv. Križa, Vipavec) piše vedno *l*: *zaznamval*, *gouuril*, *pissal*. Peter Petretić (z Božjum voljum Biskup zagrebeški vsem Slovenskoga Orsaga Cirkvenem Pastirom) piše: *zvisil*, *podigel*, *posadil*, *iskal*. Juraž Habdelich: *bil*, *učil*.

¹⁾ Bohorič o *l*-u govoreč piše: Sed interdum crasse efferenda, quasi sit gemina, praesertim in fine, ut: *debel* (*crassus*) etc.

V XVIII. veku. Slovnici l. 1715¹⁾ in 1758, prva v Ljubljani, druga v Celovci tiskana, pišeta vedno *l*. Isto tako o. Rogerij, in sicer tudi v pesmih: *dial*, *sbral*; *zaperl*, *prederl*; *bil*, *dobil*. Jernej Basar²⁾: *ôtel*, *hvalil*, *častil*. Ne drugače Paglovic³⁾. — Kaj drugega pa dobimo v »Dictionariji« l. 1744. Tu ne nahajamo več *l*-a, ampak oblike: *spovedou*, *postou*, *položou*, *jedou*. Podobno piše Repež (Cirkničan): *vlejku*, *teku*, *terpu*, *smilu*, *povedov*. Hasl (menda Celjan) pa pravi: Dostikrat sim po stari navadi *l* pisal, kjer je treba *u* izreči, kakor: *sim sturil*, *dolshan*, *sylnu*.

¹⁾ O. Hipolyt, ki je dal to slovnico tiskati, piše: Litera *L*, licet semper scribi debeat, quandoque tamen non pronunciat, sed illius loco pronunciat vocalis *u*, ornate quidem, si *L* in fine dictionis, absone admodum, si in medio dictionis reperiat; sic ornatus pronunciat sim biv pro sim bil, sim vidiv pro vidil, plésau pro plésal, quamvis scribi debeat bil, vidil, plésal (licet bene exprimat per *L*, juxta morem inferioris Carnioliae). Kop. Gr. p. 102.

²⁾ Jernej Basar piše l. 1734 v predgovoru svoji knjigi »Conciones etc.«: »Zdajci pak u' začetu tiga meni naloženiga della sem en daljni čas premišlual, na kaj za eno vižo be govoril, inu z'kaj za enimi puštabi, al čerkami be kranjske besede pisal? zakaj je raminu velik zločik mej ludmy slovenskiga jezika, eni na mejsti *l* špogajo *u*, koker sem biv, drugi pak *l* na mejsti *u* sem bil. — Veči dev pišem, koker je u' bukvah krajnskih Evangeliov, u' katerih na mejsti *u* najdeš postavljen *l* sem bil, inu ne, sem biv.«

³⁾ Paglovic: Antiquus tamen, et in omnibus usque modo publicatis Evangeliorum editionibus observatus tenor scribendi per *al*, *el*, v. g. *dial*, *živil*, *vmrl*, etiam in hac editione ex jussu Majorum retineri debuit, et merito, quia tum ob sua derivativa formanda genus foemininum, et numerum pluralem, v. g. *diala*, *diali*; *živela*, *živeli*; *vmerla*, *vmerli*, retineri debuit, tum quia inconveniens visum fuit, novitatem contra receptum antiquorum morem introducere, tum etiam, quia haec methodus certum aliquem ornatum, et specialem linguae dialectum denotat, cum et id ipsum in aliis linguis fieri videmus etc.

Drugi iz tega stoletja zopet pišejo vedno *l*, kakor Pohlin, Kumerdej, Japel.

Iz teh podatkov sledi, da so v 16. in deloma v 17. stoletju pisali *l*, in sicer brez izjeme domovine. Dolenjci, Notranjci, Ljubljančan Hren, Kajkavci pišejo vsi *l*. Gotovo se je *l* tedaj, kakor spričujejo pisatelji iste dobe sami, drugače izgovarjal kakor dandanašnji, vendar je moral izgovor biti bolj podoben čistemu *l*-u nego *v*-u, sicer si ne moremo razlagati, da bi vsi pisatelji *l* pisali in ne morebiti bolj podobnega *v* ali *u*. Dalje opazimo, da se v drugi polovici 17. in v 18. veku nahajata v pisavi obe obliki, čisti *l* in pa *u*, pred katerim se vokal predrugači. To opazimo posebno v slovarju, izdanem v Celovcu, pri Celjanu Haslu in Cirkničanu Repežu.

Razvidno je torej, da se je na Koroškem in Štajerskem *v* prej izgovarjal kakor na Kranjskem. Polagoma pa opazimo tudi na Kranjskem sledove te iz-

reke. Ako torej Škrabec trdi, da je izreka *l*-a neslovenska, nemška, oziroma po laškem vplivu nastala, ne vemo skoro, kako bi to sklepali. Koroško in Štajarsko sta gotovo bolj v dotiki z Nemci, kakor Kranjsko, in vendar se je ukoreninila izreka *v*-a prej v omenjenih deželah kakor na Kranjskem. V nekaterih slučajih bi si mogli to izreko tolmačiti kot vpliv hrvaščine n. pr. pri Kastelcu, ki piše časih sturju. Ta izreka pa ni bila vseč ljudem že v prejšnjem veku. Marka Pohlin pravi v svoji slovnici: Die Krainer, welche im Reden das *l* oft ungereimt in *v* versetzen, schimpft man mit jenen bekann-ten: »Ti Špeva, kaj se počeva, ke se po vuži švopotava, kader se nam bva pvatnu iz šiše inu kobivo iz šlave ukradva.« Sicer ni ta izreka zoper Škrabčevo pravilo, vendar se mi zdi imeniten dokaz, da ljudje takrat niso smatrali slovensko izreko *l*-a ko *v*. — To spričuje zgodovina. Kaj pa v našem veku?

(Konec prih.)

Iz domačih in tujih logov.

(Piše prof. M. Cilenšek.)

I. Krivokljun.

Mirno počiva narava pod sneženo odejo ter si krepí oslABLJENE svoje ude nam zemljanom na korist. Zemlje površna plast se je vsled mrazú sprijela v trdo telo in tem pótom izgubila proizvajajočo moč. Zato so pa tudi usahnile nežne rastline, drevje pa in grmovje zaostalo je v rasti in njega konec poletja nastavljeni popki ostanejo malone neizpremenjeni do spomladi, ko razveže solnčna gorkota zemeljske snovi in je raztaplja v kapljicah. Zavoljo pomanjkanja živeža in morda tudi vsled drugih razlogov zapustili so svojo domovino krilatí pevcí

in odpotovali na jug, kjer jim je svetá vladar pogrnil drugo mizo. Nekoliko jih je seveda ostalo domá, kakor bi hoteli vsemu svetu dokazati pregovora istinitost: ljubo doma, kdor ga ima. Kako drag je živalim domači kot, kažejo najbolj tiste, ki se vso zimo od njega ločiti ne morejo. Res, da moti gozdno tihoto žolna, ki v potu svojega obraza potrkava ob debela išoč mrčesje zalege, ki se je ondi naselila in pričela malovredno svoje delo. Tudi zaspana veverica pokuka včasih zvedavo v svet hoteč poizvedeti, je-li že čas, da zapusti zimsko svoje bivališče. A živalica se je motila in zvije se zopet v svoje gnezdo. Kmalu pa je

Uvéli cvetki.

Ko gleda moje te okó,
Cvetlica revica uvéla,
Solzice gorke pritekó
Na lica moja obledéla.

Preskrbno tebi slednji dan
Je roka moja prilivála;
Ko mótril sem tvoj cvet krasán,
Se duša mi je radovála.

Pa pade slana neko nóč,
Cvetlic je dokaj zamorila,
In oh! strupena njena móč
I tebi smrt je provzročila . . .

Zdaj tu ležiš mi strta vsa;
Kje tvoj je vonj in kje lepota?
Oh, smiliš se mi v dno sreá,
Cvetlica, vela ti sirota!

In vendar, vboga cvetka ti,
Sem k tebi jaz prerad hojujem,
V osodi tvoji žalno si
Osodo svojo zasledujem . . .

Glej, kakor tebi, prav takó
Telo je meni cvetno bilo
In srea srečnega húdó
Nikdár nikako ni grenilo.

A vdrlo ná-me je gorjé,
Telo slabotno zdaj mi hira,
In vbogo revno to srcé
Prebritke žalosti umira.

Zatorej, ko te vzrè okó
Cvetlica, revica uvéla,
Solzice gorke pritekó
Na lica moja obledéla . . .

Janko Leban.

Izgovarjanje končnice opisovalnega deležnika.

(Konec.)

Ako se oziramo na slovnice sedanjega veka, ne izvemo dosti novega. Kopitar kaže v svoji slóvnici (Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, 1808, str. 179 in 180), da v preteklem tvornem deležniku najboljše storimo, ako pišemo *l* in ne, kakor govorimo *v*,¹⁾ gledé izgovar-

¹⁾ On piše: »Die männliche Flexionsendung der Participiorum perf. act. ist der einzige Fall, wo wir das *l* zwar schreiben, aber ein *v* sprechen. Unsere ersten Schreibmeister haben in diesem Falle das *l* theils aus der oben von Paglovic angegebenen Ursache, theils weil sie nicht allein für Krainer, sondern auch für Kroaten, die das reine *l* sprechen, zu schreiben glaubten, gebraucht, und ein Blick auf die oben S. 149 angeführte Probe überzeugt uns, dass es rathsamer sei, diese uns nicht mehr irrende und das Studium unserer Grammatik uns selbst,

janja pa daje razna pravila. — Odločneje priporoča Metelko (Lehrgebäude der slovenischen Sprache, 1825, str. 6) čisto izgovarjanje *la*, ter se sklicuje na druge Slovence in nekatere Dolenjce.¹⁾ Murko

bei weitem mehr noch aber den übrigen Mit-Slaven, ungemein erleichternde kleine Abweichung von dem übrigens freylich auch herrlichen Grundgesetze: Schreib wie du sprichst, beyzubehalten: denn es handelt sich nicht nur darum, statt *l* ein *v* zu schreiben, auch der Vocal, der dem *l* vorangeht, wird nicht so gesprochen, wie er dasteht: darüber gäbe es denn wieder Regeln und Ausnahmen ohne Ende, die, wenn das *l* beybehalten wird, alle entbehrlich sind.« Prav tako bi lahko bil rekel: tudi pravila za izgovarjanje so vsa nepotrebna, ako izgovarjamo čisti *l*. Seveda tega Kopitar ni rekel.

¹⁾ Lehrgebäude der Slovenischen Sprache 1825. str. 6 in 7: »Das *l* wird in den meisten

(Theoretisch-praktische Grammatik der slovenischen Sprache, 1843, str. 6 in 7) priznava, da se *l* izgovarja za *v*, a ne vselej in ne povsod.¹⁾ — Levstik piše v enakem smislu (Die slovenische Sprache in ihren Redetheilen, 1866, str. 2.²⁾ — Janežič poroča, kot vesten slovničar, da se naš pisani *l* izgovarja kot *v* v določenih slučajih (Slovenska slovnica, 1869, str. 13.³⁾ — Obširneje in natančneje

Gegenden Krains in einigen Fällen als ein *v* ausgesprochen, und zwar so, dass der davor stehende Vokal oft eine Veränderung leidet. . . Den Fremden, die unsere Sprache lernen, wäre zu rathen, dass sie die manchmal nur aus grammatikalischer Rücksicht geschriebenen *l* sammt dem davor stehenden Vocale immer rein aussprechen sollen, so werden ihnen alle obige Aussprache betreffenden Regeln entbehrlich, und sie haben nebst vielen anderen Slaven auch einige Unterkrainer auf ihrer Seite, als: die Bewohner um Joannisthal, St. Veit, Sittich u. s. w., die das *l* in der Aussprache immer rein hören lassen.

¹⁾ Das reine *l* wird in folgenden Fällen zwar geschrieben, aber wie ein *u* gesprochen: (tu našteva slučaje). Potem v opazki: Wir Slowenen weichen aber in diesem Falle von dem unsübrigens heiligen Grundgesetze: Schreib, wie du sprichst, ab: weil in der weiblichen Participialendung, z. B. sim dala, spala, terpela u. s. w. das reine *l* wieder hervortritt, und auch als Endbuchstabe in allen übrigen Wörtern, wie z. B. in détal, prijátel, gníl, vesél u. s. w. in mehreren Gegenden von Steiermark gesprochen wird; vorzüglich aber, um uns jenen Slaven, welche das reine *l* sprechen, zu nähern, und uns und ihnen gegenseitig das Studium der Grammatik zu erleichtern.

²⁾ Das *l* wird als *v* (*u*) ausgesprochen am Ende der Wörter, mag nun vor dem *l* ein Selbstlaut oder ein *r* stehen: dál je, er hat gegeben, pôsel Dienstbote, odperl je, er hat aufgemacht. — Im Wessenfalle der Zwei- und Mehrzahl bei weiblichen und sächlichen Nennwörtern wird das *l* deutlich ausgesprochen: dékel, der Mägde, igel, der Nadeln, dél, der Arbeiten, von: dekla, igla, délo.

³⁾ *l* se lastnega glasu včasih iznebi in kakor *v* (*u*) izrekuje, to pa: a) v koreniki pred so-

Šuman, ko piše (Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni, 1882, str. 55): »Neomehčani glasniki *r l n* odgovarjajo istim glasnikom nemškega in latinskega jezika razun glasnika *l*; ta še ima v poljskem, ruskem in deloma českem jeziku posebno trdost, ki jo zaznamujó *l*. Kakor sodi Baudouin de Courtenay, ki razun občega jezikoznanstva zna ruski in poljski jezik in je po dotičnih krajih potoval, se govori ta trdi *l* tudi v srednjem in spodnjem Kranjskem še dandenes, da se je govoril v 16. stoletji, pričata Trubar in Bohorič. Imamo tedaj omehčani *lj*, srednji *l* in vsaj deloma trdi *l*, n. pr. lani; po večini pa samo srednji evropski ali nemški *l*, in omehčani *lj*. Na Gorenjskem se govori mesto *l w*: blato bwato, pred soglasniki in na koncu *ŭ*, n. pr. ilŭ, jŭŭ rod. jiwa; tudi srednji *l* se na Gorenjskem enako izgovarja: živalŭ živaŭ. Na Rezijskem se govori *l* mesto *l*: bral, dal, bil (bêlŭ), šâl, šêl t. j. stsl. šêlŭ.«

Ali moremo torej iz slovničarjev sedanjega veka kaj povzeti? Izvemši Metelkota ne nasvetujejo slovničarji izgovarjanja v posebnem smislu, ampak samo poročajo. Kaj pa narod, kaj ljudstvo? 1. V nekaterih krajih še sedaj izgovarjajo *l*. 2. Nekateri izrekajo mestu *l-a v*. 3. Najbolj navadna je izreka *v-a s* spremenjenim vokalom pred njim. Tako nastanejo oblike: delov, kazov, ušov, prišov, mestu: delal, kazal, ušel, prišel.

glasniki; b) na koncu besedi, vendar je treba v pravilni izreki vsaj samoglasnik pred *l*om razločno izgovarjati, naj si je zategnjen, predtegnjen ali breznaglasen, n. pr. dál—dáv, igrál—igráv, délal—délav, jél—jév, terpél—terpév, mil—miv, ljubíl—ljubiv.

Prosto ljudstvo *l* v breznaglasnih in predtegnjenih zlogih *s* predstoječim samoglasnikom vred sploh kakor *ov* ali *u* izrekuje, česar pa pravilni izreki ne kaže posnemati, n. pr. delal—delov; terpél—terpov, terpu; ljubíl—ljubov, ljubú.

4. Mnogi stopé vokal in končni *l* v *u* n. pr. *vidu*, *hodu* za *videl*, *hodil*. 5. Ob ogrski meji se ravnao bolj po hrvatski izreki n. pr. *delao*, *približao*, učinio za *delal*, *približal*, učinil. 6. Mnogi sedaj to, sedaj drugo izreko rabijo.

Kako naj torej izgovarjamo končnico opisovalnega deležnika, ko je taka razlika in nedoslednost povsod?

Najboljša izreka je *l*. Oziram se na te-le razloge: 1. ker se *l* še izgovarja po nekaterih krajih; 2. ker je izreka na *l* zgodovinsko dovolj opravičena; 3. ker moramo biti doslednji, in bi se edinost sicer težko dosegla. Poprijeti bi se morali ali izreke na *v* n. pr. *delav*, *hodiv*, *rekev*, ki je pa gotovo bolj prisiljena kakor na *l*; ali bi morali vse končnice na *u* izrekati n. pr. *delu*, *hodu*, *reku*. Zoper to izreko so zategnjene končnice deležnikov na *al*, *il* in *ul* n. pr. *dal*, *pil*, *učil*, *prodal*, *čul*, *plul*. Tu bi morali izjemo napraviti, in bi pravilo ne bilo splošno. Sicer bi pa tak izgovor tudi ne bil blagoglasen; 4. ako bi se pa vendar katero teh pravil sprejelo, morali bi doslednji biti tudi v izreki a) samostalnikov na *l*. N. pr.: *val*, *tal*; *sel*, *orel*, *vrzel*; *bil*; *mol*, *dol*, *sol*, *vol*; *žul*; b) pridevnikov na *l* n. pr.: *mal*, *bel*, *zél*, *čil*, *vrl*; c) deležnikov pridevniške moči: *ovel*, *vsehél*, *ogorel*; d) rodilnikov besed: *dekel*, *igel*, *vodil*, *pravil*, *kril*. Kako bi izgovarjali »vrl«? Kaj bi pesniki počeli z besedo »zrl«, ki bi jim napačno brana ves stih pokazila?

Vsakdo razvidi, da se tako pravilo ne more vpeljati za splošno rabo. Edinost je pa vendar-le silno potrebna. Slednjič bi nas tudi ne moglo nič ovirati, da bi tako pisali, kakor izrekamo. Nekateri bi še dalje šli in bi zahtevali, da se mora *l* tudi pred vokali za *v* brati, kar se po Gorenjskem pogosto sli šj, n. pr. *šva*, *delava*, *tekva*.

Zdi se mi tudi *l* bolj blagoglasen kakor *v*, ker napravlja govor gladek in tekoč.

Izreka *l*-a bi si v govor lahko pot napravila. Mnogo olikancev ga že izreka. Trebalo bi torej še one pridobiti, ki se mu protivijo. Govoriti bi se moralo takisto v zborih in skupščinah, v cerkvi in šoli. Polagoma bi se ljudstvo temu privadilo. Narečja bi s tem tudi nič ne zgubila na svoji pravici, lepoti in zanimivosti.

Nekateri ugovarjajo, da je ljudstvo proti tej izreki. Meni se ne zdi ta trditev resnična. Poznam nekatere duhovnike, ki *l* izgovarjajo, in ljudstvu je to všeč, da-si se mu je morda v začetku čudno zdelo.

Da bi se *l* res dal vpeljati v govor, pričajo Nemci. Nemški jezik se deli v mnogo narečij, in vendar imajo vsi Nemci enak slovstveni in občevalni jezik. Ali bi ne mogli tudi pri nas tega doseči? Treba-li, da govori vsak svoje narečje? Višjim smotrom se morajo umakniti manj važni, splošnemu jeziku pa se morajo ukloniti svojstva posameznih narečij. Tako postane jezik vsakemu umljiv.

Da se resnica prav spozna, je treba čuti dva zvona. Jaz bi jih želel še več: Sloga jači, nesloga tlači. Zato težko pričakujem one dobe, ko bo jedna slovnica veljala vsem Slovencem.

V. S.

Dostavek uredništva. S tem sestavkom, ki je po namenu gosp. pisatelja bolj praktičen nego strokovnjašk, naj bi se začela v „Dom in Svetu“ daljša vrsta jezikoslovnih, občeumernih razprav, ki bi se pečale z najvažnejšimi vprašanji in nam kazale pot do tako potrebne jezikove edinosti. Torej: *Vivat sequens!*

Gledé tega sestavka samega povem naravnost, da se vjemam z načeli gosp. pisatelja, akoravno mi je zelo v čisti veljava gospodu o. Skrabca, ki zagovarja nasprotno pravilo. Menim pač, da enako kakor jaz, misli večina slovenskih govornikov in pisateljev. Lepo je seveda, ako hoče biti učenjak do pičice dosleden, a prav v našem vprašanji je to nemogoče. Po pravilu „piši kakor govoriš“ ne moremo se

ravnati popolnoma v slovenskem jeziku, kakor menda tudi ne v drugih. Kdo izgovarja nedoločnikovo končnico, n. pr. delati itd.? Ali naj jo izpuščamo v pisavi? Izgovarjanje hoče biti lahko, kratko in gladko in sicer toliko bolj, kolikor manj se govornik zaveda jezikovih zakonov. Pisava, ki nam kaže govor nekako vzorno, brez stoterih napak vsakdanje govornice, ne more biti samo natančni obris, ampak mora biti vzvišena, lepa in prava jezikova podoba. Prav tako mora pa tudi pravilno izrekanje ravnati se po jezikovnih zakonih in po zakonih blaglasja. Ako dela narod večinoma kako napako, ne moremo precej reči, da je ta napaka postala zakon. Da se izgovarja končni l kot v, temu je gotovo vzrok nekaka hitrost in lahkota, ki se ne kaže samo v našem, ampak v vseh jezikih. Ali ne moremo l-a več izgovarjati? Lahko, kakor kaže skušnja. A zakaj bi se ne ravnali vsaj deloma po Srbih itd., ki imajo svoj o namesto l-a? Ker ga že imajo v knjigi, naj ga imajo: a mi v knjigi nimamo v-a ali kaj drugega in v govoru smo nekako na razpotji; zakaj bi se ne poprijeli tega, kar je bolje in lažje?

Onega l seveda ne bomo več govorili, kot nekdanj, a naš l ga dobro namestuje. — Zanimivo je, kar sem v nekem kraju na Notranjskem sam opazoval v izgovarjanju. Tam so izgovarjali takrat, ko sem začel na to paziti, obliko „bilo“ (es war) kot „b'lo“. A ker sploh teži navadna govornica na to, da odmetava končni o v srednjem spolu (n. pr. vin', dlét', drév' itd.), odpadel je polagoma tudi o v b'lo in ostal je samo b'l, ki se sedaj izgovarja nekoliko krepkeje kot b'ul. Končni ta l je pa prav oni debeli l, kakor sem ga slišal tudi med Belimi Kranjci. Morebiti so tudi drugi kaj enakega opazili. Oni l torej še ni izginil iz jezika.

Pozabiti pri tem ne smemo, da je naša pravda v praksi skoro že dognana: otroci se učijo v šoli izgovarjati l in tako tudi mnogokrat sami kaj lepo izgovarjajo. Ako otroci morejo, zakaj bi odrasli ne mogli? In kdo ima ono veljavo, da bi v teh razmerah mogel skoro že navadno ali vsaj privajeno izgovarjavo izpremeniti?

Kratkovidnost.

(Nadaljevanje.)

Ako bi hotel, da je moj spis popoln, moral bi tu razkazati, kako postane oko kratkovidno. Toda moj namen ni, da učim naravoslovje, ampak higijeno. Žnidarsičeva knjižica »Oko in vid« kaže na str. 56, kako se godi v kratkovidnem očesu. Za naš namen je dosti, ako vemo, da očesna »leča«, katero vidimo v punčici, ne more v kratkovidnem očesu več opravljati dobro svojega posla, da se ne raztegne dovolj, ampak je preveč zbočena. V zdravem očesu se tista leča raztegne, kadar gledaš v daljavo, in se skrči ter vzboči, kadar gledaš blizu. To se godi kar samo po sebi in sami ne moremo opazovati, kako se nam krči in razteguje leča. A zmerom se neče oko natanko ravnati tako, kakor je prav. Kdor gleda vedno le blizu in le redkokdaj pogleda v daljavo, njemu se očesna leča tako skrči in vzboči,

kakor naš hrbet, ako se držimo vedno prihuljeno. Ko je treba, neče se stegniti in oko ne more videti v daljavo. Blizu pa tako oko prav dobro vidi, kakor zdravo in v tem se razločuje kratkovidnost od slabovidnosti, vsled katere oko ne vidi dobro niti blizu niti daleč.

Spoznali smo pa s tem tudi, od kod da izvira kratkovidnost. Največkrat izvira iz takega dela ali opravila, pri katerem je treba dolgo časa blizu gledati, n. pr. pri čitanju, pisanju ali šivanju: zato so pa ta dela tudi glavni vzroki kratkovidnosti in najpogosteje jo najdeš pri dijakih, pisarjih in šiviljah. In to je seveda prav naravno. Oko se privadi takemu gledanju in je vedno nezmožneje za drugačno. Ko bi očesa ne potrebovali za kaj drugega kakor za čitanje in pisanje, ne bi se bilo treba bati kratkovidnosti. Toda vsakdo gleda rad